

Tomasz Siewierski

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0002-0059-3462

Karta z dziejów historiografii ruchu robotniczego: przypadek Jerzego Targalskiego (1929–1977)

A Page from the Historiography of the Workers' Movement: the Case of Jerzy Targalski (1929–1977)

The article is devoted to Jerzy Targalski (1929–1977), a historian of the workers' movement and the beginnings of socialist organizations in Poland. Targalski's intellectual biography draws attention to the previously neglected area of studies on the history of historical science, such as the party structures of science, namely the Institute for Education of Scientific Staff/ Institute of Social Sciences at the Central Committee of the Polish United Workers' Party and the Department of Party History at the Central Committee of the Polish United Workers' Party. What seems to be an important theme is the development of Targalski's research interests and the evolution of his critical approach to both the historiography and the reality of the Polish People's Republic.

Keywords: Jerzy Targalski, historiography of the Polish People's Republic, history of the workers' movement, Łódź, March 1968

Słowa kluczowe: Jerzy Targalski, historiografia PRL, historia ruchu robotniczego, Łódź, marzec '68.

Spośród dziedzin historiografii najbardziej charakterystyczną dla okresu Polski Ludowej jest historia ruchu robotniczego. O jej wyjątkowości świadczy szczególne miejsce w polityce władz, czego dowodzi organizacja katedr i zakładów w instytutach historycznych poszczególnych uniwersytetów, a przede wszystkim działalność specjalnej komórki funkcjonującej w sercu partii: Wydziału Historii Partii/Zakładu Historii Partii przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Te uprzywilejowane instytucje na przestrzeni przeszło czterdziestolecia firmowały opublikowanie ogromnej liczby prac o różnej formule i wartości. Dziś stanowią one istotną część spadku po historiografii PRL. Po 1989 r. sztyld „historii ruchu robotniczego” zniknął z ośrodków naukowych w Polsce, a autorzy związani ze strukturami partyjnej nauki historycznej przestają być aktywni. Wymieniona dziedzina historiografii nie stała się póki co przedmiotem pogłębionej refleksji.

sji, choć istotne informacje czytelnik znajdzie w pracach Rafała Stobieckiego¹ i Tadeusza Pawła Rutkowskiego². Powstało także kilka drobniejszych studiów³. W praktyce badawczej okresu PRL dzieje ruchu robotniczego w niewielkim stopniu stanowiły zagadnienia, które w rzeczywistości odpowiadały tak ukutemu pojęciu. Nie dominowała w nich tematyka społeczna, lecz polityczna. Że w ten sposób postrzegano tę dyscyplinę, świadczą prace czołowych przedstawicieli tego nurtu Tadeusza Daniszewskiego (1904–1969)⁴, Józefa Kowalskiego (1904–1986)⁵ czy Władysława Góry (1918–2009)⁶, a także współtworzona przez nich synteza⁷. Element, który różnicował środowisko badaczy ruchu robotniczego, to przede wszystkim zasadnicza różnica pokoleniowa. Bardzo wyraźnie zarysowuje się tu podział na grupę działaczy partii komunistycznej o międzywojennym rodowodzie, którzy w powojennej rzeczywistości uprawiali historię, nie posiadając akademickiego przygotowania. Tu wymienić możemy wspomnianych już Daniszewskiego i Kowalskiego, ale także Felicję Kalicką „Fitkę” (1904–1999) autorkę m.in. biografii Juliana Bruna⁸. Drugie pokolenie stanowili historycy, którym również często nieobca była działalność partyjna, ale z racji wieku była to aktywność zapoczątkowana w okresie II wojny światowej bądź już po 1945 r. W tej grupie nie znajdziemy już historyków-amatorów, lecz badaczy, których czasem partia kierowała na studia wyższe, choć nierzadko to młodzi to świeżo upieczeni absolwenci akademii znajdowali zatrudnienie w strukturach partyjnych, by w ich ramach realizować badania nad dziejami ruchu robotniczego. Krąg ten jest znacznie liczniejszy, niż wspomniana wyżej grupa weteranów KPP. Wśród najbardziej znanych historyków zaliczających się do tego nurtu są m.in. Władysław Góra, Norbert Kołomejczyk (1930–1994), Jan Sobczak (1932–2013), Bronisław Syzdek (1922–2001), Jan Tomicki (1932–1988), Feliks Tych (1929–2015); do nich zalicza się także bohater niniejszego artykułu, Jerzy Wojciech Targalski (1929–1977).

- 1 R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020; idem, *Żanna Kormanowa (1900–1988). Szkic do portretu „wojującej” marksistki*, [w:] idem, *Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*, Poznań 2014, s. 205–233.
- 2 T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2017; idem, *Rola Wydziału Historii Partii KC PPR/PZPR w kształtowaniu polityki historycznej w Polsce (1946–1956)*, [w:] *Pamięć i polityka historyczna*, red. S.M. Nowinowski, J. Pomorski, R. Stobiecki, Łódź 2008.
- 3 H. Cimek, *Historia badań nad dziejami Komunistycznej Partii Polski*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna” 1997, z. 23, s. 165–174; J. Serczyk, *Kłopoty z historią Drugiej Rzeczypospolitej w historiografii powstałej w okresie PRL*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w czasach najnowszych. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Karolowi Grünbergowi w 70-lecie urodzin*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1995, s. 203–215; T. Siewierski, *Komuniści i historycy. Polski ruch robotniczy w badaniach uczonych w PRL – wybrane aspekty*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin 2012, s. 463–479; idem, *Specyfika badań nad tzw. ruchem robotniczym w historiografii RPL. Zarys problemu*, [w:] *VI Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012. Referaty*, red. K. Dworaczek, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 177–183; A. Żarnowska, *Historiografia ruchu robotniczego w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu*, [w:] *Oblicza lewicy. Losy idei i ludzi*, red. J. Itrich, J. Kancewicz, I. Koberdowa, Warszawa 1992, s. 5–44.
- 4 T. Daniszewski, *Historia ruchu robotniczego w Polsce*, cz. 1–5, Warszawa 1949–1951; idem, *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego*, cz. 1, (Lata 1864–1917), Warszawa 1956.
- 5 J. Kowalski, *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1918–1939*, cz. 1, Lata 1918–1928, Warszawa 1962; idem, *Trudne lata. Problemy rozwoju polskiego ruchu robotniczego 1929–1935*, Warszawa 1966; idem, *Komunistyczna Partia Polski 1935–1938. Studium historyczne*, Warszawa 1975.
- 6 W. Góra, *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944–1974*, Warszawa 1974; idem, *Odbudowa: z dziejów Polski Ludowej 1947–1949*, Warszawa 1986; idem, *Polska Ludowa 1944–1984: zarys dziejów politycznych*, Lublin 1986.
- 7 *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964*, t. 1–2, oprac. T. Daniszewski, F. Tych, J. Kowalski i in., Warszawa 1967.
- 8 F. Kalicka, *Julian Brun-Bronowicz: życie, działalność, twórczość*, Warszawa 1973.

Wśród badaczy dziejów ruchu robotniczego Targalski był postacią niewyróżniającą się pod względem obfitości ani znaczenia dorobku naukowego, niewiele też o nim dotychczas napisano⁹. Żył krótko, nie zdołał ukończyć pracy doktorskiej. W istotnym, a zarazem ciekawym stopniu jego niedługi życiorys egzemplifikuje fenomen drugiego, czy raczej trzeciego, szeregu historyków ruchu robotniczego. Wątki biografii naukowej przecinają się tu z aspektami należącymi do życia politycznego oraz ze sprawami osobistymi.

Jerzy Wojciech Targalski urodził się 10 listopada 1929 r. w Łodzi w rodzinie o silnych tradycjach lewicowych. Ojciec, Antoni, był robotnikiem, a zarazem działaczem ruchu socjalistycznego. W 1905 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej – Lewicy, w tym samym roku wziął udział w walkach rewolucji 1905–1907 r. w Zgierzu i w Ozorkowie¹⁰. W konsekwencji tej działalności w 1907 r. został skazany na zesłanie i kolejne lata spędził w Orenburgu. Podczas I wojny światowej znalazł się w niemieckiej niewoli, z której do Polski powrócił w listopadzie 1918 r. Jako członek PPS-Lewicy wspólnie z działaczami Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy współorganizował w Ozorkowie Radę Delegatów Robotniczych. W jednym z życiorysów Jerzy Targalski podaje, że ojciec w okresie międzywojennym pozostawał bezpartyjny¹¹, w innym zaś informował, że w latach 1918–1922 był członkiem Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Przed rokiem urodzenia bohatera niniejszego tekstu przeniósł się do Łodzi, gdzie pracował jako tkacz w różnych zakładach włókienniczych. Kilkakrotnie wyrzucano go z kolejnych miejsc zatrudnienia w związku z jego działalnością w ruchu zawodowym. Był jednym z organizatorów strajków w fabrykach oraz działaczem Związku Zawodowego Włókniarzy w Łodzi. Podczas II wojny światowej przebywał na robotach przymusowych w Niemczech. Po powrocie do Łodzi w 1945 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej, co może nieco zaskakiwać, zwłaszcza że w życiorysie pisany w 1952 r. Jerzy Targalski wspomina ojca jako „gorącego zwolennika władzy ludowej”¹². Wiemy, że zaraz po wojnie działał w Radzie Związku Zawodowych. Mniej wiadomo o matce Targalskiego, Annie z domu Witczak. Pochodziła z wielodzietnej rodziny i w młodości pracowała w łódzkich zakładach włókienniczych jako tkaczka. Być może w okolicznościach związanych z pracą zawodową poznała swojego przyszłego męża. Po wyjściu za mąż już nie pracowała, lecz zajmowała się domem i dziećmi, których Targalscy doczekali się dwójki. Córka, Krystyna, starsza od Jerzego, zmarła przedwcześnie w 1942 r. na zapalenie wyrostka robaczkowego.

Wyżej przytoczone informacje o ojcu Jerzego Targalskiego są nadzwyczaj istotne, wielokrotnie bowiem przywoływał fakty z jego biografii jako te, które go we wczesnej młodości formowały. Jak zobaczymy niżej, mogły mieć także znaczenie na wybór podejmowanej przez niego problematyki historycznej.

Jerzy Targalski dzieciństwo spędził w rodzicami i siostrą w Łodzi, gdzie zamieszkiwali w kamienicy przy ul. Łągiewnickiej 25¹³. Do wybuchu wojny zdążył ukończyć trzy klasy

9 A. Pacholczykowa, *Targalski Jerzy*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 521; J. Kita, R. Stobiecki, *Targalski Jerzy*, [w:] J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik historyków łódzkich*, Łódź 2000, s. 94–95; T. Siewierski, *Targalski Jerzy Wojciech*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, red. A. Romanowski, t. 52, z. 213, Kraków 2018, s. 232–233; L. Kieszczyński, *Jerzy Targalski (1929–1977) „Z pola walki”* 1978, z. 1, s. 329–330.

10 Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego [AUŁ], Akta pracownika Jerzego Targalskiego, Życiorys, sygn. 2905.

11 Ibid.

12 Ibid.

13 AUŁ, Akta pracownika Jerzego Targalskiego, Ankieta personalna, sygn. 2905.

szkoły powszechnej. W powojennym życiorysie wspominał czasy dzieciństwa negatywnie, jednocześnie wyrażając światopogląd zaszczepiony mu przez ojca: „Widziałem koło siebie dużo nędzy, wiedziałem, że istnieją robotnicy i burżuje, z którymi trzeba walczyć”¹⁴. Niestety nie wiadomo, jak wyglądało jego życie w pierwszych latach okupacji niemieckiej. Wiemy natomiast że od 1942 lub 1943 r. do zakończenia wojny pracował jako tkacz w fabryce włókienniczej Müllera.

Po zakończeniu wojny kontynuował edukację w II Miejskim Gimnazjum i Liceum w Łodzi. W 1948 r. przeniósł się do XVII Państwowego Gimnazjum i Liceum w Łodzi, w którym uczył się według programu humanistycznego i gdzie w 1949 r. zdał maturę. Jako uczeń Targalski zaczyna angażować się na rzecz budowy ustroju w Polsce. „Przed wyborami do Sejmu w 1947 r. zostałem wciągnięty do praktycznej pracy politycznej”¹⁵ – pisał w jednym z życiorysów. Najpewniej w okolicznościach tej aktywności wstąpił w styczniu 1947 r. do Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. Pod koniec 1948 r., po wchłonięciu OM TUR przez Związek Młodzieży Polskiej, Targalski został członkiem ZMP. O swoim zaangażowaniu politycznym tego czasu pisał w autobiograficznym na poły tekście opublikowanym na łamach „Pokoleń” dwadzieścia lat później¹⁶.

Po ukończeniu szkoły średniej Jerzy Targalski wstąpił na Uniwersytet Łódzki, by studiować na Wydziale Historycznym. Zetknął się tu z gronem ciekawych wykładowców: Marianem Henrykiem Serejskim, Bohdanem Baranowskim, Józefem Wolskim, Natalią Gąsiorowską, Witoldem Łukaszewiczem, Józefem Dutkiewiczem, Stanisławem Zajączkowskim, Januszem Willaume, Henrykiem Katzem, Gryzeldą Missalową¹⁷. Taki zestaw był możliwy jedynie w pierwszych powojennych latach; część profesorów dość szybko przeniosła się do innych ośrodków lub powróciła do przedwojennych miejsc zatrudnienia. Sądząc z autobiograficznych zdawkowych świadectw pozostawionych przez Targalskiego pisanych w latach pięćdziesiątych, był zainteresowany głównie pracą na rzecz nowego ustroju. Szczególną wagę przykładał do swojego – jak go nazywał – „rozwoju ideologicznego”¹⁸. Skąd więc zainteresowania historią? A jednak studia traktował bardzo poważnie, o czym świadczą wysokie stopnie, które zdobywał na kolejnych egzaminach – w większości bardzo dobre. Co więcej, już w 1950 r. Serejski ujrzał w Targalskim adepta rokującego na tyle pozytywnie, że zdecydował się zatrudnić go w swojej katedrze na miejsce Romana Kamienika (późniejszego historyka dziejów starożytnych), który został przyjęty na dalsze studia do Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR. Swoją decyzję Serejski uzasadniał predyspozycjami studenta: „Ob. Targalski wyróżnia się solidnością w pracy, zdolnościami naukowymi i aktywnym udziałem społecznym uczelni”¹⁹. Wypada dodać, że Serejski kierował wówczas katedrą historii społecznej starożytnej i średniowiecznej²⁰, która tematycznie była odległa od zainteresowań deklarowanych przez Targalskiego. Ten w życiorysie z 1951 r. pisał: „Już od roku zajmuję się samodzielnie historią Polski najnowszą, szczegól-

14 AUŁ, Akta pracownika Jerzego Targalskiego, Życiorys, sygn. 2905.

15 Ibid.

16 J. Targalski, *O działalności organizacji młodzieżowych w Łodzi w latach 1945-1947*, „Pokolenia” 1966, z. 2, s. 47–50.

17 AUŁ, Akta studenckie Jerzego Targalskiego, Indeks, sygn. 2856/H.

18 Archiwum Akt Nowych [AAN], Archiwum Szkół Partyjnych, Tow. Jerzy Targalski – Katedra Historii KPZR, Życiorys, sygn. 97/268.

19 AUŁ, Akta pracownika Jerzego Targalskiego, Opinia, sygn. 2905.

20 T. Siewierski, *Targalski Jerzy Wojciech*, s. 232.

nie interesuje mnie ruch robotniczy w Polsce. Biorę udział w konwersatorium z marksizmu-leninizmu pod kierownictwem prof. N. Gąsiorowskiej²¹. Jednak od 1950 r. Targalski był zatrudniony na Uniwersytecie Łódzkim w charakterze zastępcy asystenta (a po roku asystenta) na pół etatu. Wypada dodać, że w okresie studiów Targalski aktywnie działał w strukturach młodzieżowych organizacji komunistycznych. Był wiceprzewodniczącym koła Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej, pełnił także różne funkcje w Związku Młodzieży Polskiej (był m.in. kierownikiem szkolenia ideologicznego)²². W 1952 r. wstąpił do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Rekomendacji udzielili mu Kazimiera Spruch i Paweł Korzec²³. W tym samym roku rozpoczął studia historyczne drugiego stopnia. Jednak w grudniu 1952 r. decyzją Ministra Szkolnictwa Wyższego oddelegowano go na kurs wykładowców podstaw marksizmu-leninizmu, który odbywał się w IKKN przy KC PZPR w Warszawie²⁴. Był to rodzaj wyróżnienia dla nowego członka partii, który miał przyspieszyć jego karierę. Istniejąca w Warszawie od 1950 r. uczelnia, kierowana przez Adama Schaffa, była pod wieloma względami wyjątkowa. Zorganizowana została na wzór systemu sowieckiego, wyraźnie nawiązując do Akademii Nauk Społecznych w Moskwie²⁵. Kadra instytutu była jednak nieoczywista. W gronie pracowników naukowych byli m.in. Stanisław Arnold, Nina Assorodobraj-Kula, Włodzimierz Brus, Bronisław Baczek, Tadeusz Kroński, Walentyna Najdus, Witold Rodziński, Jadwiga Siekierska, Andrzej Weblan, Henryk Wolpe. Pod wieloma względami było to środowisko zróżnicowane. Jaskrawe odmienności zarysowują się po porównaniu przebiegu ich karier i dorobku całego życia, a także w samym w okresie stalinowskim potraktowanym wycinkowo dojrzeć można niespójność tego środowiska. Istotnym paradoksem jest, że wśród absolwentów IKKN nie zabrakło późniejszych rewizjonistów i opozycjonistów (Henryk Holland, Leszek Kołakowski, Maria Turlejska)²⁶. Niestety nie zachowały się w materiałach KC PZPR akta dokumentujące udział Targalskiego w kursie w IKKN. Kurs ten ukończył w październiku 1953 r.²⁷ 1 listopada tego roku został przeniesiony na stanowisko pomocniczego pracownika nauki przy Katedrze Marksizmu-Leninizmu na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego. W związku z tym nie mógł także kontynuować studiów historycznych w Łodzi. Studia drugiego stopnia ostatecznie odbył na Wydziale Historycznym UW. Co ciekawe, nie udał się na klasyczne studia historyczne, lecz do analogicznego instytutu, na którym zatrudniony był na Wydziale Ekonomii Politycznej. Istniejąca formalnie między 1953 a 1957 r. w ramach Wydziału Historycznego Katedra Podstaw Marksizmu-Leninizmu była jednostką dość osobliwą. Jak zwraca uwagę Tomasz Wituch, nie była integralną częścią Instytutu Historycznego, gdyż mieściła się w Pałacu Kazimierzowskim²⁸. Szczególnie osobliwie przedstawiali się wykładowcy KPML: byli to doświadczeni działacze partyjni, bardzo czę-

21 AAN, Centralna Kartoteka KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, Życiorys, sygn. CK XX/11077.

22 AAN, Centralna Kartoteka KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, Ankieta personalna, sygn. CK XX/11077.

23 AUŁ, Akta pracownika Jerzego Targalskiego, Ankieta personalna, sygn. 2905.

24 AUŁ, Akta pracownika Jerzego Targalskiego, [Pismo z MSZ do Rektora UŁ], sygn. 2905.

25 B. Bińko, *Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR – narzędzie ofensywy ideologicznej w nauce i szkolnictwie wyższym*, „Kultura i Społeczeństwo” 1996, z. 2, s. 202.

26 Eadem, *Skąd przychodzili, dokąd zmierzali... aspiranci pierwszego rocznika Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR*, [w:] *Komunizm: ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 189–190

27 Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW], Akta pracownika Jerzego Targalskiego, sygn. Zw. 1140.

28 T. Wituch, *Przedmowa*, [w:] T. Wituch, B. Stolarczyk, *Studenci Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1945–2000*, Kraków 2010, s. 18.

sto nieposiadający stopnia naukowego wyższego niż magister (Nina Zachariasz, Jakub Hirszbajn, Weronika Gostyńska, Mieczysław Owczarek), lub badacze ruchu robotniczego młodego pokolenia, którzy doktoraty obronili później lub nawet wiele lat później (Feliks Tych, Andrzej Werblan, Teodor Ładyka, Fryderyk Zbiniewicz, Lucjan Dobroszycki). Promotorem pracy magisterskiej Targalskiego został Kazimierz Owoc, ekonomista, absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, na którym studiował prawo i ekonomię. Po wojnie był związany głównie ze Szkołą Główną Planowania i Statystyki, gdzie w 1960 r. obronił doktorat²⁹. Praca Targalskiego obroniona w 1956 r. nosiła tytuł *Z dziejów walki z „ekonomizmem” w Rosji w latach 1894–98*³⁰. Trudno orzec, dlaczego Targalski, deklarujący wcześniej zainteresowania polskim ruchem robotniczym, podjął zagadnienie z zakresu rosyjskich spraw gospodarczych. Być może miało to związek z równoczesną pracą na WEP, a być może temat pracy zaproponował promotor.

Tymczasem niemal rok przed ukończeniem studiów magisterskich, jesienią 1955 r., Targalski rozpoczął studia aspiranckie w Instytucie Nauk Społecznych przy KC PZPR (do 1954 r. – IKKN przy KC PZPR). Początkowo studiował w Katedrze Historii KPZR, a po dwóch latach przeniósł się do Katedry Historii Polski. Wysoko ceniła go Najdus, która w swojej opinii napisała o Targalskim „Zdolny, w pracy sumienny, gruntowny i systematyczny, tow. Targalski wykazał duże zamiłowanie do swojego przedmiotu”³¹. Jednak w 1958 r. odszedł z partyjnej uczelni (w 1957 r. INS przemianowano na Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR). Nie przygotował wówczas pracy doktorskiej.

Od września 1958 r. do lutego 1961 r. pracował jako starszy redaktor w wydawnictwie Iskry³². Początkowo był redaktorem sekcji historycznej w redakcji społeczno-politycznej, następnie w ramach tej samej sekcji został przeniesiony do redakcji popularnonaukowej. Podczas pracy w „Iskrach” redagował książki o charakterze pamiętnikarskim i archiwalno-dokumentalnym oraz serię wydawniczą *Biblioteka Historyczna Niezapominajki*. Ukazywały się w niej publikacje popularyzujące m.in. historię ruchu robotniczego i polskiej lewicy³³, ale zdarzało się, że w jej ramach ukazywały się pozycje bardzo istotne³⁴. Jako pracownik „Iskier” Targalski był również tłumaczem prac z języka rosyjskiego³⁵. Nawiązał także wówczas współpracę z redakcją seryjnego wydawnictwa Wydziału Propagandy Związku Młodzieży Socjalistycznej *Zobacz, zrozum, zrób*. Na tych łamach debiutował w 1960 r.³⁶ Innym obszarem jego aktywności było przygotowanie na zlecenie Zarządu Propagandy Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego materiałów do szkolenia politycznego żołnierzy. Co ważne, przeznaczone były dla prowadzących zajęcia, nie dla słuchaczy. Targalski napisał dwie tego rodzaju broszury³⁷. Zosta-

29 J. Kaliński, *Owoc Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. 24, Kraków 1979, s. 660.

30 AUW, Akta studenckie Jerzego Targalskiego, sygn. WH-25393.

31 AAN, Archiwum Szkół Partyjnych, Tow. Jerzy Targalski – Katedra Historii KPZR, Życiorys, sygn. 97/268.

32 AAN, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, Ankieta personalna, sygn. XXII-664.

33 Np. E. Rudziński, R. Olszyna, *Pasja ich życia: rzecz o Stanisławie Dubois, Kostku Jagielle, Władysławie Pisarku, Edwardzie Wieczorku, Stanisławie Dembińskim*, Warszawa 1960; H. Szapiro-Kozłowska, *Hanka: wspomnienia o Hance Szapiro-Sawickiej*, Warszawa 1962.

34 Np. *Dziennik Dawida Sierakowiaka*, oprac. L. Dobroszycki, Warszawa 1960.

35 Np. *Szkice o historii komsomolu*, przeł. J. Targalski, Warszawa 1960.

36 J. Guranowski, J. Targalski, *Wybrane zagadnienia z dziejów Polskich*, [w:] *Zobacz, zrozum, zrób. Program wieczorowych szkół aktywnu ZMS*, Warszawa 1960, s. 273–317.

37 [J. Targalski], *Postępowe i rewolucyjne tradycje narodu polskiego. Materiały do szkolenia politycznego szeregowców i podoficerów*, Warszawa 1961; [idem], *Materiały do szkolenia partyjnego (Założenia statutu PZPR)*, Warszawa 1962.

ły opublikowane z pominięciem nazwiska ich autora. Trudno wyjaśnić przyczynę zanoni-
mizowania tych prac, choć była to praktyka stosowana powszechnie, a prace sygnowane
nazwiskami stanowiły wyjątek. Ich autorstwo Targalski jednak wykazywał w składanych
bibliografiach swoich prac³⁸.

W 1961 r. rozpoczął się nowy w życiu Targalskiego, który z punktu widzenia tema-
tu niniejszego artykułu należy uznać za najważniejszy. Zarekomendowany przez Najdusa³⁹,
w styczniu tego roku został pracownikiem Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, instytucji
obecnie zapomnianej, a istotnej w dziejach historii powojennej historiografii. Kilka słów
wypada jej poświęcić. Otóż ZHP został powołany 29 stycznia 1957 r. na miejsce zlikwi-
dowanego Wydziału Historii Partii KC PZPR. Data tej zmiany może słusznie się kojarzyć
z okresem popaździernikowej odwilży. Od 1955 r. wokół WHP narastała nieprzyjemna
atmosfera, związana z jakością pracy edytorskiej w publikowanych przez wydział źródeł
do dziejów polskiego ruchu robotniczego i komunistycznego. Sprawę tę próbował wyja-
śnić i przedstawić opinii publicznej młody wówczas adept historii i socjologii Jerzy Jedlic-
ki⁴⁰. Po latach w jakimś stopniu tę sytuację próbowała usprawiedliwić jedna z pracownic
WHP, Felicja Kalicka, która w swoich wspomnieniach tłumaczyła, że nazwiska niektórych
działaczy musiały być wykreślane z publikacji bądź ich twórczość musiała pozostawać
anonimowa. Chodziło naturalnie o działaczy Komunistycznej Partii Polski, którzy rozstali
się z życiem w czasie Wielkiej Czystki w latach 1937–1938. „Zanim nie zostali formalnie
zrehabilitowani czołowi przywódcy KPP, fałszywie oskarżeni o prowokację, Wydział Histo-
rii PZPR nie mógł wydawać drukiem ich spuścizny” – tłumaczyła Kalicka⁴¹. W odwilżowej
atmosfera przekształcono Wydział Historii Partii w Zakład Historii Partii przy KC PZPR przy
zachowaniu jednak ciągłości personalnej i politycznego jego umocowania⁴². Ze statutu
ZHP dowiadujemy się, że był on „samodzielną placówką naukową obejmującą swą dzia-
łalnością prace w dziedzinie historii partii i historii ruchu robotniczego w ścisłym powią-
zaniu z dziejami narodu”. Głównym jego zadaniem jest zaś „gromadzenie, opracowanie
i udostępnianie materiałów do historii partii i ruchu robotniczego [...] jak również reje-
strowanie materiałów przechowywanych w innych archiwach i zbiorach w Polsce i poza
granicami kraju”⁴³. Strukturę ZHP wyznaczały dwa podstawowe piony: naukowy oraz
archiwalno-biblioteczny. W skład tego drugiego wchodziło archiwum, biblioteka, ośrodek
bibliograficzny oraz dział wspomnień i relacji⁴⁴. Osobnym działem Zakładu była redakcja

38 *Bibliografia publikacji pracowników Zakładu Historii Partii przy KC PZPR*, oprac. M. Pfeiffer, B. Sielecka, Warszawa 1967, s. 190.

39 AAN, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, [Rekomendacja Walentyny Najdus], sygn. XXII-664.

40 *Nie marksizm mnie uwiódł. Rozmowa z profesorem Jerzym Jedlickim*, [w:] M. Bajer, *Blizny po ukąszeniu*, Warszawa 2005, s. 84–85; J. Jedlicki, *Przegrana partia*, oprac. D. Czapiwo, „Karta” 2018, nr 97, s. 112–121.

41 F. Kalicka, *Dwa czterdziestolecia mojego życia: wspomnienia 1904–1984*, Warszawa 1989, s. 275. W jakim imadle znajdowało się kierownictwo PZPR w latach stalinowskich ilustruje relacja Romana Werfla, redaktora naczelnego „Nowych Dróg”, złożona w 1982 r. Teresie Torańskiej: „Po XX zjeździe KPZR w 1956 roku nasze Biuro Polityczne powołało komisję rehabilitacyjną do rozpatrzenia fałszywych oskarżeń przeciwko byłym członkom KPP. Jej członkowie radzili się i mnie. Rozpatrzyliśmy ze dwieście wniosków, każdy mógł go złożyć, także ja. Wszystkie rozpatrzyliśmy pozytywnie, [...] a potem na 1 Maja w «Trybunie Ludu» zamieściliśmy zdjęcia członków politbiura KPP, była to sensacja i pierwszą rzeczą, jaką zrobiła delegacja sowieckich dziennikarzy, kiedy zawiątała w gości do «Nowych Dróg», to zapytała o ten numer”, T. Torańska, *Oni*, Warszawa 2004, s. 124.

42 T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 570–571.

43 W. Góra, *Zakład Historii Partii przy KC PZPR*, „Kwartalnik Historyczny” 1958, z. 1, s. 273.

44 T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970*, s. 571.

kwartalnika historycznego „Z pola walki”, której pracami kierował w interesującym nas okresie Feliks Tych – twórca i pomysłodawca periodyku.

Sześćoletni okres jego pracy w tej instytucji dzieli się na dwa mniej więcej równe etapy: w czasie pierwszego był pracownikiem działu archiwalnego, gdzie opiekował się zbiorami mikrofilmów, w czasie drugiego zaś – redaktorem kwartalnika „Z pola walki”. O ile o jego pracy w archiwum wiemy stosunkowo niewiele i zdaje się, że jego obowiązki miały charakter czysto techniczny⁴⁵, tak doświadczenie pracy w najważniejszym periodyku podejmującym zagadnienia z historii ruchu robotniczego wydaje się szczególnie istotne. W redakcji poza Tychem współpracował głównie z Janem Tomickim, Bronisławem Radlakiem i Janem Sobczakiem, a więc historykami należącymi do tego samego pokolenia. W czasie pracy w ZHP ostatecznie wykrystalizowały się zainteresowania badawcze Targalskiego. Oscylowały one wokół zagadnień dziejów polskiego ruchu robotniczego i historii lewicy politycznej przed 1918 r. Wyjątkiem była jego pierwsza książka – opracowanie popularnonaukowe poświęcone przyłączeniu Austrii do III Rzeszy⁴⁶. Unikanie tematyki międzywojennej i drugowojennej było istotną cechą wielu historyków pracujących w ZHP, mających ambicje prowadzenia swoich badań w duchu obiektywizmu. Przykładem może być tu m.in. dorobek Tycha. Sam Targalski po objęciu posady w ZHP zadeklarował przygotowanie rozprawy doktorskiej poświęconej historii III Proletariatu, partii działającej w latach 1900–1908⁴⁷. Jego publikacje z tamtego okresu nie potwierdzają jednak, by praca nad tym tematem szczególnie go zajmowała. Większość opracowań Targalskiego napisanych w latach pracy w ZHP dotyczyły spraw popowstaniowych i prekursorskich ruchów socjalistycznych. Istotnym aspektem cechującym jego ówczesną twórczość jest popularyzatorski charakter. Od 1962 roku współpracował z kwartalnikiem „Pokolenia”, w którym publikował artykuły⁴⁸, opracowania źródłowe⁴⁹ oraz recenzje⁵⁰. Na kanwie tej działalności wydał dwie popularnonaukowe książki. Pierwsza z nich poświęcona była braciom Kazimierzowi i Józefowi Pławińskim, pionierom polskiego ruchu socjalistycznego⁵¹. Druga ukazała się wprawdzie, gdy Targalski nie był już pracownikiem ZHP, ale biorąc pod uwagę długość procesu wydawniczego w PRL można śmiało przypuszczać, że opracował ją jeszcze jako pracownik zakładu. Dotyczyła rewolucji 1905 r. w Królestwie Polskim⁵². Trzeba przyznać, że obie książki były napisane przystępnym, potoczystym językiem, nie były przeładowane faktografią ani – co więcej – ideologią. Niewielka część twórczości pisarstwa historycznego Targalskiego z omawianego okresu miała charakter naukowy. Na tym polu możemy wymienić m.in. recenzje z pracy Leona Baumgartena *Dzieje Wielkiego Proletariatu*⁵³ oraz niewielkie opracowanie

45 *Informator o zasobie mikrofilmowym*, t. 1, do 1918 roku, oprac. J. Targalski, red. A. Janowski, C. Jesionek, Warszawa 1964.

46 J. Targalski, *Operacja „Otto”*, Warszawa 1962.

47 AAN, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, [Formularz], sygn. XXII-664.

48 J. Targalski, *Bracia Pławińscy „Pokolenia”* 1965, nr 1, s. 73–85, nr 2, s. 7–60; idem, *Geneza „Zetu”, „Pokolenia”* 1966, z. 3, s. 7–39.

49 *Zamach na Skafona*, oprac. J. Targalski, „Pokolenia” 1963 z. 4, s. 101–108.

50 J. Targalski, *O chłopcach z Łodzi (na tle dwóch książek o „Promienistych”)*, „Pokolenia” 1962, nr 4–5, s. 315–325.

51 Idem, *Pierwsi buntownicy*, Warszawa 1967.

52 Idem, *W ogniu walk 1905*, Warszawa 1968.

53 Idem, recenzja: L. Baumgarten, *Dzieje Wielkiego Proletariatu*, Warszawa 1965, „Z pola walki” 1966, nr 2, s. 179–208.

dotyczące nieznanego wcześniej wystąpienia Ludwika Waryńskiego⁵⁴. Te publikacje jednak, podobnie jak książeczka *Pierwsi buntownicy*, są nieśmiałą zapowiedzią zajęcia się przez Targalskiego biografią Waryńskiego.

Na początku 1967 r. Targalski odszedł z pracy w ZHP. Powody miały charakter osobisty. Starszy z dwóch synów Targalskiego, który odziedziczył po ojcu imię, od dzieciństwa zmagał się z poważnym schorzeniem nerek⁵⁵. Z tego względu historyk starał się o możliwość zatrudnienia na placówce zagranicznej znajdującej się w kraju, którym panuje ciepły klimat. „Marzył o Egipcie, ale jako szeregowy pracownik ZHP nie miał na to najmniejszych szans” – wspominał Jerzy Diatłowicki⁵⁶. W miarę usilnych starań udało mu się uzyskać zatrudnienie w Ośrodku Kultury Polskiej przy Ambasadzie PRL w Sofii na stanowisku dyrektora⁵⁷. O jego działalności i inicjatywach podejmowanych w Bułgarii niewiele wiadomo, zwłaszcza że nie zabawił tam długo. Nic nie wskazuje także, by podczas półtorarocznego pobytu pracował naukowo. W czasie jego pobytu w Sofii w Warszawie doszło do protestów studentów marcu 1968 r.

Z punktu widzenia losów Targalskiego ogromne znaczenie mają wydarzenia, które w kontekście Marca rozegrały się w ZHP. W kwietniu 1968 r. z inicjatywy Egzekutywy Podstawowej Organizacji Partyjnej przy ZHP odbyło się zebranie, podczas którego odwołano dotychczasowe kierownictwo w osobach Tadeusza Daniszewskiego i Józefa Kowalskiego. W kolejnych tygodniach zmiany dotknęły także szeregowych pracowników. Doprowadzono do odejścia szeregu osób pochodzenia żydowskiego m.in. Seweryna Ajznera oraz Edwardę Mark (wdowę po Bernardzie Marku, dyrektorze Żydowskiego Instytutu Historycznego)⁵⁸. Osobnym przypadkiem, w którym w celu usunięcia z ZHP nie sięgnięto po zupełnie absurdalne bądź stricte antysemityczne argumenty, był casus Romany Toruńczyk. Sprawę warto omówić, gdyż nigdzie dotąd nie została opisana⁵⁹. Toruńczyk, urodzona w 1915 r., miała spore doświadczenie w pracy na rzecz partii komunistycznej w okresie międzywojennym. Działała w Komunistycznym Związku Młodzieży Polski oraz w KPP. Przed wojną znalazła się w Paryżu, gdzie pracowała m.in. w Komitecie Pomocy Hiszpanii Republikańskiej⁶⁰. Wówczas także została żoną Bolesława Mołojca⁶¹. Po wojnie spędzonej w Związku Sowieckim studiowała m.in. w Akademii Nauk Politycznych, oraz pracowała m.in. w Muzeum Polskim w Rapperswilu. Z ZHP związana była od 1959 r. W 1965 r. w WSNS przy KC PZPR obroniła pracę doktorską *Komunistyczny Związek Młodzieży Polski w latach 1933–1936 (Walka o front Młodego Pokolenia)*⁶². Wydarzenia, które rozegrały się 8 marca 1968 r. na Uniwersytecie Warszawskim zostały opisane przez historyków⁶³. Dzia-

54 Idem, *Nieznane wystąpienie Ludwika Waryńskiego*, „Z pola walki” 1966, nr 3, s. 168–171.

55 AAN, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, Akta Jerzego Targalskiego, [Podanie Jerzego Targalskiego o odwołanie ze stanowiska], sygn. XXII-664.

56 Rozmowa autora z Jerzym Diatłowickim, Warszawa 16 II 2017 r.

57 Archiwum Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk [AIHPAN], Akta Jerzego Targalskiego, Życiorys, sygn. 2/528.

58 T. Siewierski, *Komuniści i historycy. Polski ruch robotniczy w badaniach uczonych w PRL – wybrane aspekty*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin 2012, s. 466.

59 Wzmiankuje ją jedynie Jerzy Eisler w kontekście działalności Barbary Toruńczyk: J. Eisler, *Polski rok 1968*, Warszawa 2006, s. 587.

60 AAN, Teczka osobowa Romany Toruńczyk, sygn. 7890, s. 3–4.

61 P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa [2014], s. 47.

62 AAN, Archiwum Szkół Partyjnych, Akta przewodniczącego doktorskiego Romany Toruńczyk, sygn. 89/65.

63 A. Siwek, *Uniwersytet Warszawski w marcu '68*, Warszawa 1989; J. Eisler, *Polski rok 1968*.

fałność „komandosów” przebadał Andrzej Friszke⁶⁴. Nie trzeba zatem przytaczać w tym miejscu, jakie były okoliczności, które sprawiły, że córka Toruńczyk, Barbara znalazła się 9 marca 1968 r. w areszcie. Członkowie Egzekutywy POP w ZHP próbowali wymusić na Toruńczyk oficjalne potępienie postępowania swojej córki. Ta jednak odmawiała. W konsekwencji zmuszono ją do odejścia z pracy, wyrzucono z partii (po odwołaniu przywrócono), eksmitowano z zajmowanego mieszkania⁶⁵.

Tymczasem w Ambasadzie PRL w Sofii odbywały się zebrania tamtejszej podstawowej komórki partyjnej, na których informowano pracowników o sytuacji w kraju. Wedle relacji Jerzego Diatłowickiego i Jana Kofmana, które są ze sobą zgodne, latem 1968 r. na takim właśnie spotkaniu poinformowano o sprawie Barbary Toruńczyk i jej matki, naświetlając ją zgodnie z ówczesną polityką partii. Usłyszawszy to, Targalski zabrał głos i stanowczo zaprotestował przeciwko karaniu matki za postępowanie dorosłej córki. Podkreślił, że Romanę Toruńczyk zna dobrze z lat wspólnej pracy w ZHP i nie ma wątpliwości, że jest ona osobą przyzwoitą oraz godną zaufania⁶⁶. Dwa tygodnie później, w sierpniu 1968 r., był już w Warszawie ze statusem bezrobotnego.

Znajdującemu się w tarapatkach Targalskiemu z pomocą przyszedł Emil Herbst, wówczas dyrektor Centralnego Zarządu Upowszechniania Prasy i Książki (wkrótce przekształconym w Zjednoczenie Upowszechniania Prasy „Ruch”). Zaproponował mu posadę na stanowisku kierownika w nowo utworzonej, specjalnie dla Targalskiego, Redakcji Analizy Czytelnictwa Prasy⁶⁷. Od listopada 1968 r. historyk pokierował typowo socjologiczną komórką. Jednym z pierwszych zadań nowego kierownika było znalezienie i zatrudnienie pracowników. Do pracy Targalski przyjął relegowanego z Uniwersytetu Warszawskiego na fali wydarzeń marcowych Diatłowickiego oraz zwolnionego z PWN w związku z antysemitką czystką Kofmana⁶⁸. W związku z licznymi transformacjami przedsiębiorstwa kierowanego przez Emila Herbst, redakcja, którą kierował Targalski, a także jego stanowisko ulegały zmianom, jednak zakres obowiązków był stały.

Targalski w „Ruchu” pracował do listopada 1972 r.⁶⁹ W tym czteroletnim okresie powrócił do działalności badawczej i przygotował biograficzną opowieść o Bolesławie Limanowskim. Książka ukazała się w 1972 r. Data była z punktu widzenia perspektywy powodzenia na rynku pechowa, gdyż w czerwcu 1971 r. ukazała się naukowa, obszerna, a także starannie wydana biografia Limanowskiego autorstwa Mariana Żychowskiego⁷⁰. Książka Targalskiego była pisana z myślą o szerokim kręgu czytelników, dlatego całkowicie zmarginalizował wątki, które mogłyby okazać się nurzące, mianowicie zrezygnował z analizy poglądów filozoficznych, historycznych i socjologicznych swojego bohatera. Skoncentrował się na jego działalności jako „szermierza wolności” i na tym oparł swoją koncepcję książki. Poza pracą nad biografią Limanowskiego zapewne w 1972 r. obudził się w nim duch polemisty. Na szczególną uwagę zwraca uwagę udział Targalskiego w dyskusji, do której

64 A. Friszke, *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków 2010.

65 AAN, ZHP przy KC PZPR, Akta POP, Sprawa R. Toruńczyk, XXII-745; J. Eisler, *Polski rok 1968*, s. 587.

66 Rozmowa autora z Jerzym Diatłowickim, Warszawa 16 II 2017 r. Rozmowa autora z Janem Kofmanem, Warszawa 15 II 2017 r.

67 Archiwum Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych [ANDAP], Akta personalne Jerzego Targalskiego, [akta związane z zatrudnieniem w CZUPiK], brak sygnatury.

68 T. Siewierski, *Targalski Jerzy Wojciech*, s. 232.

69 J. Targalski, *Szermierz wolności. Stuletni żywot Bolesława Limanowskiego*, Warszawa 1972.

70 M. Żychowski, *Bolesław Limanowski 1835–1935*, Warszawa 1971.

asumpt dała monografia Aleksandra Kochańskiego dotycząca Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy⁷¹. Na łamach „Nowych Książek” omówił ją Targalski, zgłaszając szereg zastrzeżeń⁷². Z kolei w kwartalniku „Z pola walki” ukazała się krytyczna recenzja Norberta Michty⁷³, generała brygady Wojska Polskiego, związanego wówczas z Wojskowym Instytutem Historycznym. Na tekst Michty zareagował Targalski⁷⁴. Choć cała polemika z punktu widzenia dziejów SDKPiL oraz życiorysu Róży Luksemburg jest ciekawa, szczególną uwagę zwraca przytyk kończący wywód Targalskiego:

Na zakończenie sprawa marginesowa [...]. Chodzi o wielokrotne podawanie przez N. Michtę nazwisk rodzinnych działaczy ruchu robotniczego – np. L. Jogiches-Tyszka, K. Sobelson-Radek, H. Stein-Kamieński, Bronstein-Trocki itp. Mnie to trochę śmieszy, gdyż historyk i tak zna nazwiska rodzinne tych działaczy. Bronsteinów było wielu, Trocki zaś [...] jeden (podobnie wielu Dżugaszwilich, Stalin zaś jeden). Poza tym w początkach praktyki redakcyjnej uczono mnie, że można pisać nawet źle, ale jednakowo, a nie Leder-Feinstein, czy Matecki-Rubinstein, a obok Jogiches-Tyszka i Cederbaum-Martó. Najlepiej chyba pisać najpierw nazwisko partyjne, a za nim rodzinne, gdy daną postać wymienia się po raz pierwszy, przy wielokrotnym zaś wymienianiu danej postaci rzeczywiście nie widzę potrzeby podawania dwuczłonowych nazwisk kilkakrotnie, przy powtórzeniu wystarczy już nazwisko partyjne⁷⁵.

Zawarta tu krytyka „moczarskiego” stylu, którym posługiwał się Michta, bez wątpienia była czytelna dla wszystkich, którzy w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych zetknęli się z tym artykułem. Świadczy o odwadze cywilnej Targalskiego, którą zaprezentował kilka lat wcześniej w Sofii w reakcji na pomarcowe szykany wobec Toruńczyk. W tym samym czasie Targalski nieprzychylnie ocenił głośną i ważną książkę Bohdana Cywińskiego *Rodowody niepokornych*⁷⁶. Nic dziwnego, w oparciu bowiem m.in. o tę lekturę kształtowała się formacja intelektualna rodzącej się opozycji demokratycznej⁷⁷.

Z relacji Diatłowickiego wiadomo, że Targalski od powrotu z Sofii poszukiwał zatrudnienia w instytucji, w której mógłby realizować swoje badania naukowe. Miał ambicje powrócić do porzuconych wraz z odejściem z ZHP planów napisania biografii Waryńskiego, a przede wszystkim przygotowania rozprawy doktorskiej⁷⁸. Nie było to jednak proste, gdyż wciąż pamiętano mu okoliczności powrotu z Bułgarii. Po odejściu z „Ruchu” przez zaledwie kilka miesięcy (do listopada 1972 r. do marca 1973 r.) pracował w Komitecie ds. Radia i Telewizji na stanowisku urzędnika wydziału⁷⁹. W kwietniu 1973 r. znalazł nowe miejsce zatrudnienia, w którym istniała perspektywa pracy badawczej. Była to Na-

71 A. Kochański, *Socjaldemokracja Królestwa Polski i Litwy w latach 1907–1910 (problemy polityczne i ideologiczne)*, Warszawa 1971.

72 J. Targalski, *Dojrzał już czas*, „Nowe Książki” 1971 nr 21, s. 1443–1444.

73 N. Michta, *O rzetelną ocenę SDKPiL (na marginesie książki Aleksandra Kochańskiego)*, „Z pola walki” 1972, nr 3, s. 121–146.

74 J. Targalski, „Jak to właściwie było”, „Z pola walki” 1973, z. 4, s. 53–65.

75 Ibid., s. 63.

76 B. Cywiński, *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1971; J. Targalski, *Niepokornie o niepokornych*, „Pokolenia” 1973, z. 1, s. 119–127.

77 R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020, s. 170.

78 Rozmowa autora z Jerzym Diatłowickim, Warszawa 16 II 2017 r.

79 AIHPAN, Akta Jerzego Targalskiego, Ankieta personalna, sygn. 2/528.

czelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, której dyrektorem był Leon Chajn. Podobnie jak Herbst przyjmował on do pracy osoby, które z powodów politycznych były niemile widziane gdzie indziej. Poza Targalskim do takich osób zatrudnionych NDAP przez Chajna należeli zmuszony w 1967 r. do odejścia z armii pptk Henryk Barczak, historyk, uczeń Stanisława Herbsty, docent w Akademii Sztabu Generalnego⁸⁰, zwolniona na fali represji pomarcowych prawniczka Janina Zakrzewska (początkowo zatrudniona w Archiwum Akt Nowych, od 1975 r. w NDAP)⁸¹, wyrzucona w 1973 r. z pracy w Wojskowej Akademii Politycznej za publikację pracy *Zapis pierwszej dekady*⁸² historyk dziejów najnowszych, Maria Turlejska⁸³. Takich osób było więcej, co czyniło z NDAP ciekawe miejsce pracy. Targalski pracował tam na stanowisku starszego radcy w Dziale Metodyczno-Naukowym Biura Prac Naukowych⁸⁴. Praca w NDAP okazała się jednak dla niego wysoce niesatysfakcjonująca. W marcu 1974 r., jak można wywnioskować z zachowanej dokumentacji, sprowokował zwolnienie go. W jego aktach zachowały się notatki innych pracowników przesyłane do dyrektora NDAP, wnioskuje o rozwiązanie umowy z Targalskim, w których zarzucają mu lekceważący stosunek do obowiązków, ostentację w okazywaniu, iż zlecane mu zajęcia są poniżej jego kwalifikacji oraz publiczne głoszenie, że praca w NDAP mu nie odpowiada. Targalski na zarzuty odpowiedział pismem, w którym omawiał szczegóły swojego konfliktu z dyrektorem Biura Prac Naukowych NDAP Kazimierzem Krzosem. Ostatecznie jednak Chajn podjął decyzję o zwolnieniu Targalskiego⁸⁵.

Przez kolejnych kilka miesięcy Targalski pozostawał bezrobotny. Jesienią 1974 r. złożył podanie do dyrektora Instytutu Historii PAN o zatrudnienie⁸⁶. Entuzjastyczną rekomendacją poparł go Stanisław Kalabiński, twórca i kierownik Pracowni Dziejów Klasy Robotniczej⁸⁷. Miał być promotorem jego pracy doktorskiej. Sprawa potoczyła się pomyślnie: decyzją dyrektora IH PAN Czesława Madajczyka od 1 stycznia 1975 r. Targalski pracował w pracowni Kalabińskiego na stanowisku starszego asystenta. Po ponad sześciu latach od powrotu z Sofii otrzymał upragnioną posadę z perspektywą realizacji swoich planów naukowych.

W okresie zatrudnienia w NDAP, a następnie IH PAN znacznie wzrosła aktywność Targalskiego na niwie historiograficznej. Przede wszystkim wrócił do zagadnień, które sygnalizował swoimi drobnymi pracami przed 1967 r., a których w kolejnych latach nie było mu dane rozwinąć. Pierwszym z nich była biografia Waryńskiego. Targalski podjął się jej opracowania, gdy w literaturze istniały jedynie literackie przedstawienia życiorysu autorstwa Jadwigi Chamiec⁸⁸ oraz Tadeusza Hołuja⁸⁹ i popularyzatorska (a w istocie propagandowa) broszura Tadeusza Daniszewskiego⁹⁰. Powszechnie znany był także wiersz Władysława Broniewskiego *Elegia o śmierci Ludwika Waryńskiego*. Targalski także zaczął od lekkiego ujęcia i w 1974 r.

80 Centralne Archiwum Wojskowe [CAW], Akta personalne Henryka Barczaka, sygn. TAP1783/90/157.

81 B. Szacka, *Janina Zakrzewska*, [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–1989*, t. 2, red. J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, Warszawa 2002, s. 386.

82 M. Turlejska, *Zapis pierwszej dekady 1945–1954*, Warszawa 1972

83 T. Siewierski, *Maria Turlejska, historyczka uwikłana w historię*, „Gazeta Wyborcza: Ale Historia” 20 VIII 2018 r., s. 8.

84 ANDAP, Akta personalne Jerzego Targalskiego, [akta związane z zatrudnieniem w NDAP], brak sygnatury.

85 Ibid.

86 AIHPAN, Akta Jerzego Targalskiego, Podanie o pracę, sygn. 2/528.

87 A. Janowski, *Stanisław Kalabiński (20 VIII 1923–18 X 1980)*, „Kronika Warszawy” 1983, nr 1, s. 164.

88 J. Chamiec, *O Ludwiku Waryńskim: powieść biograficzna*, Warszawa 1952.

89 T. Hołuj, *Róża i płonący las: powieść o Ludwiku Waryńskim*, t. 1–2, Kraków 1971.

90 T. Daniszewski, *Ludwik Waryński, wódz i ideolog Wielkiego Proletariatu*, Warszawa 1952.

opublikował publikację o charakterze albumowym⁹¹. Jak przystało na tego rodzaju wydawnictwo, szczególną wagę przyłożono do wyboru i jakości ilustracji, którym towarzyszyła dość ogólna opowieść o życiu twórcy „Proletariatu”. Jedyne, co zaskakuje, to motto, od którego w swojej narracji wyszedł Targalski: sięgnął po słowa XIX-wiecznego filozofa historii Thomasa Carlylego i jego najważniejszego dzieła *Bohaterowie*⁹². Nie często (a może wcale) w Polsce Ludowej sięgano po historiozoficzną myśl Carlylego, a także nie drukowano jego twórczości, gdyż była ona skrajnie odległa od materializmu historycznego w każdej odmianie. Album był jednak preludem do pogłębionych studiów nad Waryńskim. Wkrótce na łamach „Z pola walki” opublikował artykuły (w tym opracowanie źródłowe) zapowiadające jego następną – i ostatnią – książkę⁹³. Była to wyczekiwana biografia Waryńskiego⁹⁴. Ukazała się w 1976 r. i wydaje się, że w historii Polski Ludowej nie było lepszego momentu na tę książkę. Rok wcześniej Narodowy Bank Polski wypuścił nową serię banknotów pt. „Wielcy Polacy”, którymi posługiwano się do 1997 r. Na banknocie stułotowym widniał wizerunek Waryńskiego, co w naturalny sposób budziło w użytkownikach pieniądza ciekawość, kim był ów wielki Polak. Książka Targalskiego była adekwatną odpowiedzią. Była to książka popularnonaukowa. Została wydana bez przypisów i bibliografii, a Targalski pisał ją z myślą o szerokim kręgu czytelników, co czyni z jej lekturę przystępną. Jednocześnie przeprowadził szeroko zakrojone poszukiwania źródłowe, co zaowocowało publikacją na kartach książki szeregu nieznanymi (czy też przemilczanymi) dotąd dokumentów bądź ich fragmentów. Nie wiemy, czy biografia Waryńskiego dała Targalskiemu poczucie zawodowego spełnienia. Niemniej była pewnym sukcesem. Została życzliwie przyjęta przez historyków. Najpewniej dzięki niej został konsultantem historycznym filmu Wandy Jakubowskiej o Waryńskim pt. *Biały Mazur*, który na ekrany trafił w 1979 r. Na łamach tygodnika „Polityka” entuzjastyczną recenzję książki napisała Maria Turlejska⁹⁵, w kwartalniku „Z pola walki” skomentował ją Michał Śliwa. Za biografię Waryńskiego w 1977 r. otrzymał na nagrodę historyczną „Polityki”. Mimo dobrych okoliczności towarzyszących odbiorowi ostatniej książki Targalskiego można odnieść wrażenie, że nad jego dziełem krążyło fatum. Kilkanaście miesięcy po publikacji *Ludwika Waryńskiego* ukazała się kompletna i naukowa biografia tej samej postaci autorstwa Andrzeja Notkowskiego⁹⁶. Tego jednak Targalski nie dożył. Do końca życia zaś pracował nad rozprawą doktorską. W latach siedemdziesiątych, prawdopodobnie pod wpływem Stanisława Kalabińskiego, przeformułował temat, który deklarował, pracując w ZHP: *Geneza i działalność PPS Proletariat w latach 1900–1904*⁹⁷. Prace nad dysertacją były bez wątpienia zaawansowane, czego dowodzi opublikowany już w 1973 r. artykuł *Geneza Polskiej Partii Socjalistycznej Proletariat*⁹⁸. Niestety artykuł okazał się ostatnim drukowanym słowem Targalskiego w tym temacie.

91 J. Targalski, *Ludwik Waryński: życie i dzieło*, Warszawa 1974.

92 T. Carlyle, *Bohaterowie: cześć dla bohaterów i pierwiastek bohaterstwa w historii*, Warszawa 1892.

93 J. Targalski, *Sprawa krakowska socjalistów polskich*, „Z pola walki” 1974, z. 4, s. 133–186; idem, *Ludwik Waryński i Edmund Płoski o organizacji i zadaniach partii Proletariat*, „Z pola walki” 1975, nr 3, s. 245–285; *Rodowody pierwszych socjalistów*, oprac. J. Targalski „Z pola walki” 1977, z. 2, s. 209–226; *Nieznanym proces Ludwika Waryńskiego w Petersburgu w 1876 r.*, oprac. J. Targalski „Z pola walki” 1977, z. 2, s. 227–236.

94 Idem, *Ludwik Waryński. Próba życia*, Warszawa 1976.

95 M. Turlejska, *Jego los – znoszenie obelg*, „Polityka” 1977, nr 17, s. 15.

96 A. Notkowski, *Ludwik Waryński*, Wrocław 1978.

97 AIHPAN, Akta Jerzego Targalskiego, Życiorys, sygn. 2/528.

98 J. Targalski, *Geneza Polskiej Partii Socjalistycznej Proletariat*, „Z pola walki” 1973, nr 2–3, s. 39–79.

W tekście niniejszego artykułu Targalski przedstawiony został jako aktywny zwolennik budowy ustroju komunistycznego w Polsce. W świetle doświadczeń własnych po marcu 1968 r., jak też w oparciu o przeżycia wielu swoich współpracowników i przyjaciół zarówno w 1968 r., jak i w kolejnych latach, coraz bardziej krytycznie patrzył na PRL i nie krył swojego rozczarowania polityką władz. Powstaje pytanie, dlaczego po powrocie z Bułgarii ani później nie wystąpił z partii, pozostając w niej do końca życia. Diatłowicki twierdził, że gdy syn Targalskiego, również Jerzy, w 1974 r. zapisał się do PZPR, historyk nie chciał zaakceptować tej decyzji i do końca życia miał do niego ogromny żal⁹⁹. Jego twórczość historiograficzna, zarówno ta o charakterze popularnym jak i naukowa świadczą, że do ostatnich chwil pozostawał zwolennikiem idei socjalistycznych, jakkolwiek je rozumiał.

W drugiej połowie 1976 r. Targalski rozpoczął walkę z chorobą nowotworową. W konsekwencji w grudniu tego roku odszedł na rentę inwalidzką. Zmarł 17 sierpnia 1977 r. w Warszawie. Sześć dni później na warszawskim Cmentarzu Północnym odbył się pogrzeb. Uroczystość tę swoim dzienniku zrelacjonował „na gorąco” Jan Sobczak, historyk znający Targalskiego z okresu pracy w ZHP. Warto przytoczyć dłuższy fragment wpisu Sobczaka, odzwierciedla bowiem w pewnym stopniu mentalność środowiska pracowników byłego ZHP – Sobczak był członkiem egzekutywy POP w ZHP, która w 1968 r. dokonała czystki w tej instytucji. Ponadto pokazuje, jak Sobczak postrzegał swojego zmarłego kolegę.

W południe mimo zimnego deszczu i ryzyka przeziębienia pojechałem na Wólkę Węglową na pogrzeb Jurka. Obecni sami Żydzi – Kormanowa¹⁰⁰, J. Kowalski¹⁰¹, Kancewicz¹⁰², Hass¹⁰³, Murzynowska¹⁰⁴, Turlejska¹⁰⁵. Z Polaków może tylko Słomkowska¹⁰⁶, Kalabiński¹⁰⁷, Groniowski¹⁰⁸ i ja. Z redakcji nikt, żadnego też wieńca, zareagował też na to z miejsca Kalabiński. Podobnie z KiW¹⁰⁹. Obecny był nawet awanturnik Kozłowski¹¹⁰. Stałem z Hassem, przegadaliśmy razem. [...] Nie było Najdus¹¹¹ – wyjednała sobie paszport i jest zagranicą. [...] Czułem się źle – żyjący zawsze czują się winni wobec tych, którzy odeszli przedwcześnie. Ostatnią swą książkę zatytułował *Próba życia*. Przemówił krótko Kalabiński. Dom Żałobny niezłe urządzone, ale i tu Jurek miał pecha, wysiadł prąd i przerwano nadawanie żałobnych melodii. Jak się ma pecha, to do samego końca. W żałobie stały obie jego żony – Kazia i Celina [Cecylia – przyp. TS] (ta ostatnia pozostanie najbardziej osamotniona, nie ma dzieci). Straszne to wszystko¹¹².

99 Rozmowa autora z Jerzym Diatłowickim, Warszawa 16 II 2017 r.

100 Żanna Kormanowa.

101 Józef Kowalski.

102 Jan Kancewicz.

103 Ludwik Hass.

104 Krystyna Murzynowska.

105 Maria Turlejska.

106 Alina Słomkowska.

107 Stanisław Kalabiński.

108 Krzysztof Groniowski.

109 Książka i Wiedza – wydawca ostatnich książek Targalskiego.

110 Czesław Kozłowski.

111 Walentyna Najdus.

112 Archiwum Państwowe w Olsztynie [APO], Dziennik Jana Sobczaka, sygn. 3008/34.

Targalski nie należał do pierwszej ligi historyków w powojennej Polsce, a nawet pozostawał na obrzeżach życia naukowego. Nie stworzył wielkiego dzieła, które stanowiłoby dziś klasykę historiografii, nie zdążył także ugruntować swojej pozycji w świecie nauki historycznej. W dziejach historiografii jest pamiętany głównie jako popularyzator początków ruchu socjalistycznego na ziemiach polskich. Choć nie odegrał w dziejach polskiej nauki historycznej roli tak wyraźnej, jak jego koledzy z ZHP jak np. Tych, Tomicki czy Kochański, w sposób ciekawy egzemplifikuje fenomen historyka ruchu robotniczego. Pochodzący z biednej, łódzkiej rodziny robotniczej Targalski rozpoczął przygodę z nauką historyczną w okresie stalinowskim, dając się ponieść wiatrowi nowego czasu, wiążąc swoją karierę ze strukturami partyjnej nauki historycznej. Z czasem stał się coraz bardziej krytycznym uczestnikiem tego środowiska. Jego krótka biografia uchyla jednak drzwi do ośrodków, których prowadzono badania historyczne, a które nie doczekały się dotąd pogłębionych studiów: Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, Zakład Historii Partii przy KC PZPR, redakcja „Z pola walki” czy Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Instytucje te, jak też twórczość pracujących tam przez lata historyków, czekają wciąż na rzetelną monografię.

Ryc. 1. Od lewej: Jerzy W. Targalski, NN, Feliks Tych (ze zbiorów T. Siewierskiego).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych [AAN]:

- Archiwum Szkół Partyjnych, sygn. 89/65, 97/268;
- Centralna Kartoteka KC PZPR, sygn. CK XX/11077;
- Zakład Historii Partii przy KC PZPR, sygn. XXII-664.

Archiwum Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk [AIHPAN]:

- Akta Jerzego Targalskiego, sygn. 2/528.

Archiwum Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych [ANDAP]:

- Akta personalne Jerzego Targalskiego, brak sygnatury.

Archiwum Państwowe w Olsztynie [APO]:

- Dziennik Jana Sobczaka, sygn. 3008/34.

Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego [AUŁ]:

- Akta pracownika Jerzego Targalskiego, sygn. 2905;
- Akta studenckie Jerzego Targalskiego, sygn. 2856/H.

Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego [AUW]:

- Akta pracownika Jerzego Targalskiego, sygn. Zw. 1140;
- Akta studenckie Jerzego Targalskiego, sygn. WH-25393.

Centralne Archiwum Wojskowe [CAW]:

- Akta personalne, sygn. TAP1783/90/157.

Relacje

Rozmowa autora z Jerzym Diałłowickim, Warszawa 16 II 2017 r.

Rozmowa autora z Janem Kofmanem, Warszawa 15 II 2017 r.

Prace Jerzego Targalskiego

[Targalski J.], *Materiały do szkolenia partyjnego (Założenia statutu PZPR)*, Warszawa 1962.

[Targalski J.], *Postępowe i rewolucyjne tradycje narodu polskiego. Materiały dla szkolenia politycznego szeregowców i podoficerów*, Warszawa 1961.

Informator o zasobie mikrofilmowym, t. 1, do 1918 roku, oprac. J. Targalski, red. A. Janowski, C. Jesionek, Warszawa 1964.

Nieznany proces Ludwika Waryńskiego w Petersburgu w 1876 r., oprac. J. Targalski „Z pola walki” 1977, z. 2, s. 227–236.

Rodowody pierwszych socjalistów, oprac. J. Targalski „Z pola walki” 1977, z. 2, s. 209–226.

Szkice o historii komsomołu, przeł. J. Targalski, Warszawa 1960.

Targalski J., „*Jak to właściwie było*”, „Z pola walki” 1973, z. 4, s. 53–65.

Targalski J., *Bracia Pławińscy „Pokolenia”* 1965, nr 1, s. 73–85.

- Targalski J., *Bracia Pławińscy „Pokolenia”* 1965, nr 2, s. 7–60.
- Targalski J., *Dojrzał już czas, „Nowe Książki”* 1971, nr 21, s. 1443–1444.
- Targalski J., *Geneza „Zetu”, „Pokolenia”* 1966, z. 3, s. 7–39.
- Targalski J., *Geneza Polskiej Partii Socjalistycznej Proletariat, „Z pola walki”* 1973, nr 2–3, s. 39–79.
- Targalski J., *Ludwik Waryński i Edmund Płoski o organizacji i zadaniach partii Proletariat, „Z pola walki”* 1975, nr 3, s. 245–285.
- Targalski J., *Ludwik Waryński. Próba życia*, Warszawa 1976.
- Targalski J., *Ludwik Waryński: życie i dzieło*, Warszawa 1974.
- Targalski J., *Niepokornie o niepokornych, „Pokolenia”* 1973, z. 1, s. 119–127.
- Targalski J., *Nieznane wystąpienie Ludwika Waryńskiego, „Z pola walki”* 1966, nr 3, s. 168–171.
- Targalski J., *O chłopcach z Łodzi (na tle dwóch książek o „Promienistych”), „Pokolenia”* 1962, nr 4–5, s. 315–325.
- Targalski J., *O działalności organizacji młodzieżowych w Łodzi w latach 1945–1947, „Pokolenia”* 1966, z. 2, s. 47–50.
- Targalski J., *Operacja „Otto”,* Warszawa 1962.
- Targalski J., *Pierwsi buntownicy*, Warszawa 1967.
- Targalski J., recenzja: L. Baumgarten, *Dzieje Wielkiego Proletariatu*, Warszawa 1965, „Z pola walki” 1966, nr 2, s. 179–208.
- Targalski J., *Sprawa krakowska socjalistów polskich, „Z pola walki”* 1974, z. 4, s. 133–186.
- Targalski J., *Szermierz wolności. Stuletni żywot Bolesława Limanowskiego*, Warszawa 1972.
- Targalski J., *W ogniu walk 1905*, Warszawa 1968.
- Zamach na Skatona*, oprac. J. Targalski, „Pokolenia” 1963, z. 4, s. 101–108.

Literatura przedmiotu

- Bibliografia publikacji pracowników Zakładu Historii Partii przy KC PZPR*, oprac. M. Pfeiffer, B. Sielecka, Warszawa 1967.
- Bińko B., *Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR – narzędzie ofensywy ideologicznej w nauce i szkolnictwie wyższym, „Kultura i Społeczeństwo”* 1996, z. 2, s. 199–214.
- Bińko B., *Skąd przychodzili, dokąd zmierzali... aspiranci pierwszego rocznika Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR*, [w:] *Komunizm: ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 175–191.
- Carlyle T., *Bohaterowie: cześć dla bohaterów i pierwiastek bohaterstwa w historii*, Warszawa 1892.
- Chamiec J., *O Ludwiku Waryńskim: powieść biograficzna*, Warszawa 1952.
- Cimek H., *Historia badań nad dziejami Komunistycznej Partii Polski, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna”* 1997, z. 23, s. 165–174.
- Cywiński B., *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1971.
- Daniszewski T., *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego, cz. 1, (lata 1864–1917)*, Warszawa 1956.
- Daniszewski T., *Historia ruchu robotniczego w Polsce, cz. 1–5*, Warszawa 1949–1951.

- Daniszewski T., *Ludwik Waryński, wódti i ideolog Wielkiego Proletariatu*, Warszawa 1952.
- Dziennik Dawida Sierakowiaka*, oprac. L. Dobroszycki, Warszawa 1960.
- Friszke A., *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków 2010.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa [2014].
- Góra W., *Odbudowa: z dziejów Polski Ludowej 1947–1949*, Warszawa 1986.
- Góra W., *Polska Ludowa 1944–1984: zarys dziejów politycznych*, Lublin 1986.
- Góra W., *Polska Rzeczpospolita Ludowa 1944–1974*, Warszawa 1974.
- Góra W., *Zakład Historii Partii przy KC PZPR, „Kwartalnik Historyczny”* 1958, z. 1, s. 273–275.
- Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964*, t. 1–2, oprac. T. Daniszewski, F. Tych, J. Kowalski i in., Warszawa 1967.
- Hołuj T., *Róża i płonący las: powieść o Ludwiku Waryńskim*, t. 1–2, Kraków 1971.
- Guranowski J., Targalski J., *Wybrane zagadnienia z dziejów Polskich*, [w:] *Zobacz, zrozum, zrób. Program wieczorowych szkół aktywu ZMS*, Warszawa 1960, s. 273–317.
- Janowski A., *Stanisław Kalabiński (20 VIII 1923–18 X 1980)*, „Kronika Warszawy” 1983, nr 1, s. 161–166.
- Jedlicki J., *Przegrana partia*, oprac. D. Czapigo, „Karta” 2018, nr 97, s. 112–121.
- Kalicka F., *Dwa czterdziestolecia mojego życia: wspomnienia 1904–1984*, Warszawa 1989.
- Kalicka F., *Julian Brun-Bronowicz: życie, działalność, twórczość*, Warszawa 1973.
- Kaliński J., *Owoc Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. 24, Kraków 1979, s. 660.
- Kieszczyński L., *Jerzy Targalski (1929–1977)*, „Z pola walki” 1978, z. 1, s. 329–330.
- Kita J., Stobiecki R., *Targalski Jerzy* [w:] J. Kita, R. Stobiecki, *Słownik historyków łódzkich*, Łódź 2000, s. 94–95.
- Kochański A., *Socjaldemokracja Królestwa Polski i Litwy w latach 1907–1910 (problemy polityczne i ideologiczne)*, Warszawa 1971.
- Kowalski J., *Komunistyczna Partia Polski 1935–1938. Studium historyczne*, Warszawa 1975.
- Kowalski J., *Trudne lata. Problemy rozwoju polskiego ruchu robotniczego 1929–1935*, Warszawa 1966.
- Kowalski J., *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1918–1939*, cz. 1, *Lata 1918–1928*, Warszawa 1962.
- Michta N., *O rzetelną ocenę SDKPiL (na marginesie książki Aleksandra Kochańskiego)*, „Z pola walki” 1972, nr 3, s. 121–146.
- Nie marksizm mnie uwiódł. Rozmowa z profesorem Jerzym Jedlickim*, [w:] M. Bajer, *Blizny po ukąszeniu*, Warszawa 2005, s. 84–85.
- Notkowski A., *Ludwik Waryński*, Wrocław 1978.
- Pacholczykowa A., *Targalski Jerzy*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 521.
- Rudziński E., Olszyna R., *Pasja ich życia: rzecz o Stanisławie Dubois, Kostku Jagielle, Władysławie Pisarku, Edwardzie Wieczorku, Stanisławie Dembińskim*, Warszawa 1960.
- Rutkowski T.P., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2017.

- Rutkowski T.P., *Rola Wydziału Historii Partii KC PPR/PZPR w kształtowaniu polityki historycznej w Polsce (1946–1956)*, [w:] *Pamięć i polityka historyczna*, red. S.M. Nowinowski, J. Pomorski, R. Stobiecki, Łódź 2008, s. 357–371.
- Serczyk J., *Kłopoty z historią Drugiej Rzeczypospolitej w historiografii powstałej w okresie PRL*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w czasach najnowszych. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Karolowi Grünbergowi w 70-lecie urodzin*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1995, s. 203–215.
- Siewierski T., *Maria Turlejska, historyczka uwikłana w historię*, „Gazeta Wyborcza: Ale Historia” 20 VIII 2018 r., s. 8.
- Siewierski T., *Komuniści i historycy. Polski ruch robotniczy w badaniach uczonych w PRL – wybrane aspekty*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin 2012, s. 463–479.
- Siewierski T., *Specyfika badań nad tzw. ruchem robotniczym w historiografii RPL. Zarys problemu*, [w:] *VI Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012. Referaty*, red. K. Dworaczek, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 177–183.
- Siewierski T., *Targalski Jerzy Wojciech*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, red. A. Romanowski, t. 52, z. 213, Kraków 2018, s. 232–233.
- Siwek A., *Uniwersytet Warszawski w marcu '68*, Warszawa 1989.
- Stobiecki R., *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020.
- Stobiecki R., *Żanna Kormanowa (1900–1988). Szkic do portretu „wojującej” marksistki*, [w:] Stobiecki R., *Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*, Poznań 2014, s. 205–233.
- Szacka B., *Janina Zakrzewska*, [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–1989*, t. 2, red. J. Skórzyński, P. Sowiński, M. Strasz, Warszawa 2002, s. 367–369.
- Szapiro-Kozłowska H., *Hanka: wspomnienia o Hance Szapiro-Sawickiej*, Warszawa 1962.
- Torańska T., *Oni*, Warszawa 2004.
- Turlejska M., *Jego los – znoszenie obelg*, „Polityka” 1977, nr 17, s. 15.
- Turlejska M., *Zapis pierwszej dekady 1945–1954*, Warszawa 1972.
- Wituch T., Stolarczyk B., *Studenci Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1945–2000*, Kraków 2010.
- Żarnowska A., *Historiografia ruchu robotniczego w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu*, [w:] *Oblicza lewicy. Losy idei i ludzi*, red. J. Itrich, J. Kancewicz, I. Koberdowa, Warszawa 1992, s. 5–44.
- Żychowski M., *Bolesław Limanowski 1835–1935*, Warszawa 1971.

dr **Tomasz Siewierski** pracuje w Instytucie Historii Nauki PAN, w Pracowni Historii Idei Humanistycznych i Społecznych. Jego zainteresowania naukowe obejmują historię historiografii XX w., dzieje nauki polskiej po 1945 r. oraz biografistykę.
e-mail: tsiewierski@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 9 grudnia 2021

Data przyjęcia do druku: 20 stycznia 2022